

УДК 378:355.4-044.247(477+4)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-31>

Олена СЕРГІЙЧУК,
orcid.org/0000-0002-2008-1122
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) sergiichukelena@ukr.net

Юлія БАГНО,
orcid.org/0000-0003-3513-6154
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) julijabagno@gmail.com

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У статті розглянуто євроінтеграційні процеси та перспективи розвитку системи вищої освіти в умовах військового стану. Проаналізовано складну ситуацію і визначено проблеми вищої освітньої системи України в умовах військового стану, а саме: неспроможність майбутніх фахівців навчатися дистанційно через особисті обставини; кількість майбутніх фахівців знаходиться на тимчасово окупованих територіях; неспроможність викладачів застосовувати інноваційні методи навчання в освітньому процесі.

На підставі наукових джерел з'ясовано, що євроінтеграційні процеси в Україні під час війни продовжуються. У зв'язку з цим виконуються певні завдання вищої системи освіти, а саме: впровадження триступеневої системи вищої освіти та забезпечення європейських стандартів якості вищої освіти; створення національного реєстру кваліфікацій та імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій; впровадження освітньої програми молоді та спорту Erasmus+.

Визначено перспективи розвитку освітнього процесу закладів вищої освіти в умовах військового стану, а саме: впровадження інноваційних методів в дистанційний освітній процес; організація освітнього процесу; психологічна підтримка майбутніх фахівців; забезпечення безпечного освітнього середовища.

Таким чином, військовий стан суттєво впливає на систему вищої освіти. Але поряд з тим, дозволяє майбутнім фахівцям приймати обґрунтовані рішення в різних життєвих ситуаціях, сприяє самостійної думки, критичному мисленню та особистою відповідальності.

Узагальнюючи вищесказане можемо стверджувати, що освітня галузь України, як і всі сфери життя суспільства, зазнала серйозних змін в умовах війни. Поряд з тим, це випробування для національної освітньої системи стало своєрідним стимулом, що є основою функціонування українського суспільства та надає перспективи розвитку всіх аспектів людського потенціалу, а саме: мисленню, духовним цінностям, шанування власної мови та культури; володіння етичними та моральними нормами; здатність говорити і захищати себе.

Ключові слова: євроінтеграційний процес, вища освіта, військовий стан, освітній процес, підготовка фахівців.

Olena SERHIICHUK,

orcid.org/0000-0002-2008-1122

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) sergiichukelena@ukr.net

Yuliia BAHNO,

orcid.org/0000-0003-3513-6154

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) julijabagno@gmail.com

EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

The article examines European integration processes and prospects for the development of the higher education system under martial law. The complex situation is analyzed and the problems of the higher education system of Ukraine in the conditions of martial law are identified, namely: the inability of future specialists to study remotely due to personal circumstances; the number of future specialists is located in the temporarily occupied territories; academic integrity of future specialists in a difficult situation; inability of teachers to apply innovative teaching methods in the educational process.

Based on scientific sources, it was found that European integration processes in Ukraine continued during the war. In this connection, certain tasks of the higher education system are performed, namely: implementation of a three-level system of higher education and ensuring European quality standards of higher education; creation of a national register of qualifications and implementation of mechanisms for recognition of professional qualifications; implementation of educational youth and sports programs Erasmus+.

The prospects for the development of the educational process of higher institutions in the conditions of martial law are determined, in particular: the introduction of innovative methods in the distance educational process; organization of the educational process; 3) psychological support of future specialists; ensuring a safe educational environment.

Thus, the martial law significantly affects the system of higher education. But at the same time, it allows future specialists to make informed decisions in various life situations, promotes independent thinking, critical thinking and personal responsibility.

Summarizing the above, we can say that the educational sector of Ukraine, like all spheres of social life, has undergone serious changes in the conditions of the war. At the same time, this test became a kind of incentive for the national education system, which is the basis of the functioning of Ukrainian society and provides prospects for the development of all aspects of human potential, namely: thinking, spiritual values, respecting one's own language and culture; possession of ethical and moral norms; the ability to speak and defend oneself.

Key words: *European integration process, higher education, martial law, educational process.*

Постановка проблеми. В умовах військового стану України концепція формування духовної особистості продовжує та передбачає якісну професійну підготовку майбутнього фахівця, що впливає на розвиток ціннісного ставлення до навколишнього світу і є важливою складовою професійної діяльності сучасного педагога. Для реалізації певної мети студенти вищих освітніх закладів повинні набути фахової кваліфікації, стати одночасно носіями духовних цінностей українського народу таких як незламність, патріотизм, співчуття, життєву стійкість. Важливим питанням в умовах військового стану відводиться дослідженню євроінтеграційного процесу та окресленню перспектив розвитку системи вищої освіти нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Різноманітні аспекти розвитку системи вищої освіти розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В. Андрущенко, Е. Безгласная, І. Бех, С. Бреус, В. Вербова, М. Денисенко, Н.Пашенко, І.Романова, Г. Калінічева, О.Карпенко, К. Кравченко, Т. Мельничук, Т. Мисюра. О. Шапран та інші. Питання освітнього простору України в умовах військового стану висвітлюють В. Бойко, Т. Вакулєнко, О. Василенко, Н. Вітранюк, А. Вітренко, С. Даниленко, Т. Ємець, С. Захарін, Ю.Ковальчук, О. Косенчук, О. Костюченко, І. Круть, О. Кузьменко, К. Падалка, О. Пижов, В. Рогова, О. Федоренко, Т. Харламова, О. Шаповалова, В. Шиманський, О. Шкуратов та інші. Проте, недостатньо

розглянуті питання євроінтеграційних процесів та перспективи розвитку системи вищої освіти в умовах військового стану, що потребують спеціального дослідження.

Мета статті передбачає висвітлення євроінтеграційних процесів України та перспектив розвитку системи вищої освіти в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Осмислити й зрозуміти процеси, що відбуваються у системі вищої освіти в умовах військового стану, необхідно розглянути даний феномен у його цілісності, як складовій частині освітнього простору. Є очевидним те, що сьогодні вища освітня система не може бути зведена лише до традиційних підходів. Тому потрібні вимоги відновлення та розвитку вищої освітньої системи, які відповідають співвідношенню традицій і новацій.

Наголосимо, що євроінтеграційний процес – це складний і поступовий процес модернізації майже всіх сфер життя, їх підйом на новий рівень та покращення умов життя (Бабченко О., Осацька Ю., 2020).

Актуальність входження нашої країни до Євросоюзу передбачає шляхи становлення та розвитку освітньої галузі і передбачає певні завдання:

Впровадження триступеневої системи вищої освіти та забезпечення європейських стандартів якості вищої освіти. Процес структурного реформування системи вищої освіти України відбувається за наступними напрямками: прийняття зручних та зрозумілих градацій дипломів, ступенів і кваліфікацій; введення триступеневої системи вищої освіти; впровадження єдиної системи кредитних одиниць; визначення й дотримання європейських стандартів якості освітніх послуг; усунення перешкод для поширення мобільності здобувачів освіти, викладачів, дослідників.

Створення національного реєстру кваліфікацій та імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій. Україна розпочала підготовку до самосертифікації на відповідність Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Національний реєстр кваліфікацій призначений для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій. Національний реєстр кваліфікацій як інструмент для гармонізації підходів до кваліфікацій в системі освіти та підготовки кадрів і сприяння національному й міжнародному

визнанню, європейської інтеграції, згадується в Угоді про асоціацію України з ЄС5. Усі освітні та професійні кваліфікації описані у результатах навчання, а саме: знання, уміння, навички, комунікація, відповідальність і автономія.

Впровадження освітньої програми молоді та спорту Erasmus+. Слід зазначити, що освітня програма Еразмус+ підтримує навчальну мобільність, проекти і партнерства співпраці організацій, розвиток політики та співробітництва. Проекти сприятимуть реформам вищої освіти в Україні на основі провідних практик та досвіду партнерів з університетів країн-членів ЄС. В умовах військового стану в Україні продовжується реалізація міжнародних проектів в рамках освітньої програми Еразмус+ і українські університети брати більш активну участь у різних міжнародних проектах. Так, грантодавцями-координаторами проектів виступили чотири українські університети: Буковинський державний медичний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Державний університет «Житомирська політехніка», Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Партнерства включають шість переміщених університетів з тимчасово окупованих територій: п'ять університетів є партнерами в трьох проектах: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Національний університет «Чернігівська політехніка», Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка». Зауважимо, що реалізація проектів у межах програми Еразмус + сприяє отриманню успішності результатів навчання та здійснюється на усіх ланках освітнього простору.

Впровадження нової системи освіти впродовж життя, прийняття Закону України «Про освіту дорослих». В умовах військового стану активно проводяться заходи впровадження освіти протягом життя для педагогів, а саме: проводяться вебінари, чат-конференції, сертифікація, готуються курси підвищення кваліфікації тощо, підтримується низка проектів та інформаційних платформ. Усі заходи мають змістову наповненість, зокрема, особливості освіти під час воєнного стану; ефективні форми організації; методи та прийоми, що працюють в умовах війни; дедлайни та добросовісність.

Затвердження всіх освітніх стандартів на кожному рівні вищої освіти на компетентнісних засадах. Підкреслимо, що освітньої системі України притаманне не лише збереження традиційних освітніх стандартів, а передусім модернізація вищої освіти на основі компетентнісного підходу.

Вагомим підґрунтям компетентнісного підходу в системі національної освіти став державний документ Закон «Про освіту» 2017 року.

В умовах військового стану система освіти України зазнала серйозних зворушень. З цього приводу МОН України надає корисні пропозиції та методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в середніх загальноосвітніх закладах в умовах військового стану, а саме: 1) інструктивно-методичні рекомендації щодо організації виховного та освітнього процесу, викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти; 2) психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного стану; 3) використання типових освітніх програм, навчальних програм, модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти та навчальної літератури, навчальних програм, що мають грифи «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі» або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах»; 4) застосування безпечного освітнього середовища; 5) навчальний процес в загальноосвітніх закладах в умовах відключення світла (Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку, 2022).

З метою забезпечення стабільності і безперервності освітнього процесу тимчасово окупованих територій та зон активних бойових дій багато закладів вищої освіти змінили своє місце перебування та переїхали на підконтрольну територію України, де повністю відновили свою освітню діяльність. Зокрема, у м. Кропивницький переносився Донецький університет внутрішніх справ з м. Маріуполя та Донецький медичний університет з м. Краматорськ. У м. Запоріжжя переїхав Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б.Хмельницького. У м. Кам'янець-Подільський на Хмельниччину переносився Харківський національний університет внутрішніх справ, а в м. Хмельницький – Херсонський національний технічний університет. Ще чотири заклади вищої освіти подали заявки до Міністерства освіти і науки України про переїзд на Тернопільщину. Майже половина ЗВО переїхали з Донецької області, чотири ЗВО – з Луганської та усі університети Запорізької області переміщено до м. Запоріжжя. Зазначені заклади вищої освіти евакуювалися до м. Миколаєва, м. Івано-Франківська, м. Луцька, м. Кропивницького, м. Тернополя, м. Києва, м. Рівного, а також міст Полтавської області. Отже, станом на 1 серпня 2022 року

з Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей, було переміщено 29 ЗВО та 64 відокремлених структурних підрозділи ЗВО державної, комунальної і приватної форм власності (Зберегти науковий потенціал: як вищі навчатимуть студентів в умовах війни. «Еспресо. Захід», 2022).

Безумовно, в умовах військового стану освітня галузь зазнає певні проблеми, а саме:

- неспроможність майбутніх фахівців навчатися дистанційно через особистісні обставини;
- кількість майбутніх фахівців знаходиться на тимчасово окупованих територіях;
- неспроможність викладачів застосовувати інноваційні методи навчання в освітньому процесі.

Останнім часом освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється в дистанційному або змішаному форматі, в залежності от військової ситуації. Нагадаємо, що дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України...», 2021). У зв'язку з дистанційним навчанням в ЗВО особливий уваги потребує апробація та широке впровадження сучасних методів навчання з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Але, незважаючи на проблеми щодо дистанційного навчання, означена форма в сучасній ситуації робить освітній процес більш доступним.

Серед основних освітніх завдань: якість освітнього процесу. Система забезпечення якості освіти України ґрунтується на таких складових, зокрема: прозорість; об'єктивність та достовірність. З метою забезпечення якості освіти викладачі закладів вищої освіти в умовах війни долучені до лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять і здійснюють систематичний контроль за проведенням занять. В закладах вищої освіти проводиться моніторинг серед студентів, викладачів і роботодавців щодо окремих елементів системи забезпечення якості освіти – визначення рівня задоволеності студентів та аспірантів якістю освітньо-наукових програм та освітніх послуг, які реалізуються на факультетах, моніторинг ефективності співпраці з міжнародними закладами, опитування викладачів щодо вдосконалення їхньої професійної діяльності, підвищення ефективності та якості науково-педагогічної праці. Слід зазначити, що в умовах військового стану більшість національних ЗВО відмовились від російської

мови. Насьогодні, крім забезпечення якості освітнього процесу у ЗВО, його учасники повинні бути в безпеці (Якість освіти в умовах війни – гарантія майбутніх перемог, 2022).

В умовах військового стану система вищої освіти потребує чітку організацію освітнього процесу. На наше переконання, до означеного процесу можна віднести:

- наявність рівня обізнаності та інформування ЗВО учасників освітнього процесу;
- здійснення безперервного навчання;
- боротьба з плагіатом;
- оновлення нормативно-правової бази ЗВО;
- встановлення кодексу професійної поведінки на основі принципів ETINED;
- здійснення міжнародної співпраці;
- впровадження системи моніторингу;
- здійснення оцінювання і аналізування освітнього процесу.

Війна та її наслідки негативно впливають на психологічний стан майбутніх фахівців. Водночас погіршення психологічного стану (наявні стреси, підвищена тривожність та депресія) негативно впливають на розвиток, здоров'я і виховання майбутніх фахівців. Сьогодні ми хвилюємося за близьких людей, переживаємо збільшення ракетних обстрілів, відключення світла, води, опалення, Інтернету. Для викладача важливим є уміння створити сприятливий позитивний клімат на заняттях, встановити довірливі відносини із здобувачами, звертати увагу на психоемоційний стан учасників освітнього процесу, надати психологічну підтримку за необхідності. Тому потрібна психологічна допомога, що передбачає формування ефективної системи підтримки майбутніх фахівців, педагогічних працівників і практичних психологів під час роботи в стресових умовах або ситуаціях.

У зв'язку з військовим станом дуже важливо зробити освітній процес в ЗВО безпечним. Вирішення означеного питання передбачає комплекс передумов, а саме:

- безпека майбутніх фахівців освіти, якщо у закладі організоване очне та змішане навчання;
- безпека педагогічних працівників ЗВО;
- безпека та збереження обладнання: генераторів, обладнання для забезпечення Інтернет-зв'язку тощо.

Досліджуючи означену проблему дозволяє нам визначити перспективи розвитку освітнього процесу закладів вищої освіти в умовах військового стану, а саме:

1. Організація освітнього процесу в умовах військового стану. З метою якісного та безпе-

рервного освітнього процесу в складній ситуації викладачі, студенти повинні працювати згідно розкладу з використанням певних інформаційних платформ. Зв'язок із майбутніми фахівцями здійснюється через вебсайти, месенжери, соцмережі, освітні ресурси на платформах Moodle, Google Classes (лекційний матеріал, тематики рефератів, письмові роботи, тестування, опитувальники, форми з тестами і презентування роботи через відеозв'язок) тощо.

2. Впровадження інноваційних методів в дистанційний освітній процес. Підкреслимо, що впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній процес дозволяє значно поширити можливості професійного розвитку майбутніх фахівців, підвищити ефективність освітнього та виховного процесу. Адже застосування різноманітних мультимедійних засобів на заняттях сприяє творчій самореалізації майбутніх фахівців та формуванню професійної компетенції (Гаврилова, 2010: 66). Перегляд відеоматеріалів виступів професіоналів, відвідування та участь у майстер-класах провідних фахівців в освітній галузі впливає на формування ступеня сформованості вмінь і навичок з дисципліни, рівня самостійності мислення студента. Дистанційний освітній процес передбачає використання між інформаційно-комунікаційних технологій – мультимедійні методики, які сприяють виконанню наступних завдань: забезпечують набуттю професійних компетентностей; допомагають здійснювати використання нових методів; допомагають полегшити процес запам'ятовування певного обсягу освітнього матеріалу.

3. Психологічна підтримка майбутніх фахівців в умовах військового стану. З метою збереження здорового стану у закладах вищої освіти працюють кваліфіковані фахівці – психологи, які допомагають педагогічним працівникам, здобувачам освіти, аспірантам, персоналу ЗВО жити, вчитися, адекватно сприймати реальність. В складних умовах фахівці-психологи повинні працювати в груповій та індивідуальній формі, намагатися вирішити усі проблеми психологічного напрямку.

4. Забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах військового стану. Означена перспектива передбачає комплекс наступних вимог, а саме: забезпечення безпечного облаштування (укриття, запасні виходи); забезпечення превентивних заходів (інформування працівників, викладачів, студентів, спільні заходи із залученням ДСНС); алгоритм дій учасників ЗВО під час можливої евакуації.

Таким чином, військовий стан суттєво впливає на систему вищої освіти та вимагає системного підходу в складній ситуації нашого сьогодення.. Але поряд з тим, складна ситуація дозволяє майбутнім фахівцям приймати обґрунтовані рішення в різних життєвих ситуаціях, аналізувати обставини реального життя, сприяє самостійної думки, критичному мисленню та особистої відповідальності.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищесказане можемо стверджувати, що освітня галузь України, як і всі сфери життя суспільства, зазнала серйозних змін в умовах війни. Слід наголосити на перспективах розвитку освітнього процесу закладів вищої освіти в умовах військового стану, зокрема: організація освітнього процесу в умовах військового стану; впровадження інноваційних методів в

дистанційний освітній процес; психологічна підтримка майбутніх фахівців в умовах військового стану; забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах військового стану.

Поряд з тим, це випробування для національної освітньої системи стало своєрідним стимулом, що є основою функціонування українського суспільства та надає перспективи розвитку всіх аспектів людського потенціалу, а саме: мисленню, духовним цінностям, шанування власної мови та культури; володіння етичними та моральними нормами; здатність говорити і захищати себе.

Подальшими перспективами означеної проблеми вбачаємо дослідження наукових підходів в дистанційній системі навчання в умовах військового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабченко О., Осацька Ю. Євроінтеграція України: переваги та недоліки. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1642/> (дата звернення 03.01.2023).
2. Гаврилова Л. Г. Використання навчальних мультимедійних презентацій на лекціях з мистецьких дисциплін у педагогічному ВНЗ. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 7 (194). Ч. I. С. 66–72.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04 лютого 2021 року № 1213-IX. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення 12.01.2023).
4. Зберегти науковий потенціал: як вищі навчатимуть студентів в умовах війни. «Еспресо. Захід». URL: <https://zahid.espreso.tv/zberegti-naukoviy-potentsial-yak-vishchi-navchalni-zakladi-navchatimut-studentiv-v-umovakh-viyni> (дата звернення 09.01.2023).
5. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy> (дата звернення 10.01.2023).
6. Якість освіти в умовах війни – гарантія майбутніх перемог. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3552150-akist-osviti-v-umovah-vijni-garantia-majbutnih-peremog> (дата звернення 08.01.2023).

REFERENCES

1. Babchenko O., Osatska Yu. Yevrointehratsiya Ukrainy: perevahy ta nedoliky [European integration of Ukraine: advantages and disadvantages]. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1642/> (access date 03.01.2023) [in Ukrainian].
2. Gavrilova L. G. Vykorystannya navchalnykh multymediynykh prezentatsiy na lektsiyakh z mystetskykh dystsyplin u pedahohichnomu VNZ [The use of educational multimedia presentations in lectures on art disciplines in a pedagogical university]. *Bulletin of Taras Shevchenko LNU*. 2010. No. 7 (194). Ch. I. S. 66–72 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya dystantsiynoyi, nadomnoyi roboty ta roboty iz zastosuvanniam hnuchkoho rezhymu robochoho chasu» [The Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legal Regulation of Remote, Homework and Work Using Flexible Working Hours»] dated February 4, 2021 No. 1213-IX. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (access date 12.01.2023) [in Ukrainian].
4. Zberehty naukovyyu potentsial: yak vyshi navchatymut studentiv v umovakh viyny. «Espresso. Zakhid» [To preserve the scientific potential: how universities will teach students in the conditions of war. «Espresso. West»] URL: <https://zahid.espreso.tv/zberegti-naukoviy-potentsial-yak-vishchi-navchalni-zakladi-navchatimut-studentiv-v-umovakh-viyni> (access date 09.01.2023) [in Ukrainian].
5. Ukrayinska systema vyshchoyi osvity v umovakh voyennoyi ahresiyi RF: problemyu perspektyvy rozvytku. [The Ukrainian system of higher education in the conditions of military aggression of the Russian Federation: problems and prospects for development]. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy> (access date 10.01.2023) [in Ukrainian].
6. Yakist osvity v umovakh viyny – harantiya maybutnikh peremoh [The quality of education in the conditions of war is a guarantee of future victories]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3552150-akist-osviti-v-umovah-vijni-garantia-majbutnih-peremog> (access date 08.01.2023) [in Ukrainian].